

Horváth Sarolta Laura

Adatok a Budapesti Fegyház és Börtön „B” objektumából 2007-ben szabadultak helyzetéről¹

A pártfogó felügyelet 2003-as reformja óta országszerte nagyobb hangsúlyt kapott a pártfogó felügyelők büntetés-végrehajtási intézetekben végzendő munkája egyrészt a szabadulásra való felkészítés terén, másrészt a nevelők által nem megoldható, az ítélet töltése alatt a kinti világgal kapcsolatban felmerülő problémák orvoslásában. Ennek a folyamatnak az eredménye, hogy ma már valamennyi büntetés-végrehajtási intézetbe járnak rendszeresen pártfogó felügyelők, bár a kapcsolat intenzitása és jellege megyénként eltérő. A legtöbb intézetben a pártfogók csoportos tájékoztatást tartanak a szabadulás előtt álló elítéltek számára az elérhető szolgáltatásokról, támogatásokról, valamint a pártfogó felügyelet végrehajtásáról. Csak néhány megyében van olyan pártfogó, aki a börtönpártfogáson kívül nem lát el más feladatot. Ilyen specializáció jellemzi a Fővárosi, a Fejér Megyei és a Pest Megyei Igazságügyi Hivatalt: a fővárosban 3, Fejér megyében 2, Pest megyében pedig 1 börtönpártfogó dolgozik.

A két megye, illetve a főváros sem követ egységes gyakorlatot a börtönpártfogás terén. Egyedül a fővárosban gyakorlat, hogy a börtönpártfogó minden egyes szabadulóval legalább egyszer négy szemközt találkozik a szabadulást megelőzően. A találkozás során igényfelmérés és jegyzőkönyvfelvétel történik. A szabaduló tájékoztatást kap az igénybe vehető ellátásokról, illetve lehetősége adódik a szabadulásával kapcsolatos problémák rendezéséhez segítséget kérni.

Jómagam 2004 szeptembere óta dolgozom pártfogó felügyelőként a Budapesti Fegyház és Börtön „B” objektumában. Ez idő alatt mintegy 1300 elítélttel kerültem közvetlen kapcsolatba szabadulásuk előtt. Munkám során naponta szembesülök a szabadulás előtt állók nehéz helyzetével. Ez motivál abban, hogy nem a közvetlenül ezen a területen dolgozók számára is megpróbáljam érzékelhetővé tenni a problémát.

Munkám során fokozatosan bővült azon információk köre, amelyet minden szabadulóval kapcsolatban rögzíték. Körülbelül 2006. második felétől kezdve sikerült ebben olyan szintű átlandóságot elérnem, amely lehetővé teszi az összegyűlt adatok elemzését. 2006 végén kezdtem el minden egyes esetben nyomon követni a szabadulás tényleges megtörténtét, azaz hogy megkapta-e a feltételes kedvezményt az az elítelt is, akivel nem alakult ki hosszabb gondozási kapcsolat. Emiatt 2007-től van hozzávetőleg pontos információ arról, hogy adott időszakban hány elítelt szabadult ténylegesen az adott objektumból. Jelen cikkben ezért a 2007-es év adataira támaszkodom.

Összesen 178 esetet dolgoztam fel. Ez nagyjából megegyezik az adott évben a Budapesti Fegyház és Börtön „B” objektumából szabadultak számával, de nem teljesen. Eltérés adódhat

¹ A Magyar Börtönügyi Társaság és a Magyar Pártfogók Országos Szövetsége közös konferenciáján 2007. november 22-én elhangzott korreferátum szerkesztett, bővített változata. – A konferencián a 2007. április és októbere között – azaz fél év alatt – szabadultak adatait ismertettem, időközben azonban megtörtént a teljes 2007. évi adatok feldolgozása.

tott abból, hogy egyes elítéltek összbüntetés, vagy hátralévővel való szabadulás miatt a várthoz képest eltérő időpontban szabadultak. Ugyancsak eltérés lehet amiatt, hogy néhány elítélt azt követően került az adott épületbe, miután a velük egy hónapban szabadulókat már meghallgattam, és ők maguk nem kértek meghallgatást. További eltérést eredményezett, ha a meghallgatas után elszállították az elítéltet, így ténylegesen már más intézetből szabadult.

A szabadultak demográfiai jellemzői – a büntetésükkel összefüggő adatok

Életkor

A szabadulók 7%-a tartozott a fiatal felnőttek kategóriájába, 19%-uk 25 és 29 év közötti volt, a legnagyobb arányban (39%) a 30-39 évesek voltak közöttük, a 40-49 éves kategóriába a szabadulók 24%-a tartozott, kicsivel több, mint 10%-uk volt 50 évesnél idősebb.

A letöltött ítélet hossza

Az intézet jellegéből adódóan magas (63%) volt a két évnél hosszabb ítéletet letöltött szabadulók száma. Annak ellenére, hogy fegyházról és börtönről van szó, viszonylag magas – mintegy 37% – volt a 2 év alatti szabadulások száma is. Ez azzal magyarázható, hogy az objektumban egy fogház körlet is található, ahol az ítéletek rövidege miatt nagyobb a forgási sebesség. Legnagyobb számban az 1 és 2 év közötti ítéletet töltők voltak (26%), hasonlóan magas volt a 3-5 év után szabadulók (25%), valamint az 5-10 évet letöltők aránya is (23%). A fogvatartottak 2%-a 10 évnél hosszabb idő után szabadult.

Korábbi ítéletek

A Hányadszor van büntetés-végrehajtási intézetben? kérdés kapcsán az derült ki, hogy az elítéltek 36%-a első büntetéséből szabadult, 64%-uknak tehát már volt szabadulási tapasztalata korábban: 14%-uk másodszor, 18%-uk harmadszor, 9%-uk már negyedszer szabadult, 23%-uk pedig korábban már legalább ötször szabadult.

Korábban mennyi időt töltött a büntetés-végrehajtásban? A legnagyobb arányban (29%) azok voltak, akik korábban már 5-10 évet eltöltöttek büntetés-végrehajtási intézetben. 19%-uk már 15 évnél is többet töltött bent. Csúpn 5%-uk töltött eddig egy évnél kevesebb időt büntetés-végrehajtási intézetben.

Mennyi idő után került vissza? Az előbb említett 64%-ból meglepően gyorsan, 1 éven belül 32% visszakerült. Nem egészen három évet töltött szabadon a visszaeső válaszadók 66%-a, 16%-uk pedig több mint 5 év után került vissza.

Feltételeken szabadult-e? 2007-ben a szabadulók 61%-a hagyta el az intézetet feltételeken és 39%-a büntetését kitöltve.

A börtönpártfogás során tapasztalt problémák

A börtönpártfogás jogszabályi meghatározását a 17/2003. IM rendelet adja meg: „A büntetés-végrehajtási intézetben büntetésüket töltő elítéltek látogatása... a büntetés-végrehajtási intézet székhelye szerint illetékes megyei hivatal kijelölt pártfogó felügyelőjének a feladata (a to-

vábbaikban: börtönpártfogolás)... A börtönpártfogolás célja, hogy a büntetés-végrehajtási intézetből szabadlábba helyezés várható időpontja előtt legalább hat hónappal ... elkezdődjön az elítélt tájékoztatása az esetleg elveszett iratai pótlásának, ha szükséges, egészségügyi, szociális intézményi ellátásának vagy elhelyezésének, munkavégzési, illetve tanulmányok folytatásának, letelepedésének, szállásának vagy lakhatásának, tanácsadó vagy felvilágosító programokon való részvétele lehetőségeiről és szabályairól.¹²

Iratok

Az IM rendeletnek megfelelően minden esetben kitérünk az alapvető személyes iratok megélérére. Mivel ezek a szabadulás utáni élet szempontjából döntő jelentőséggel bírnak, megkísérjük pótolni őket.

Sajnálatos módon személyi igazolványt csak azokban az esetekben áll módunkban készíteni az elítéltnak, ha arra valamilyen speciális okból, mint például apai elismerő nyilatkozat tétele, vagy házasságkötés céljából még bent, a büntetés ideje alatt feltétlenül szükség van. Ennek egyik oka a hiányzó igazolványok nagy száma (a szabadulók 58%-ának nem volt érvényes személyi igazolványa), másrészt az igazolványok elkészítésének bonyolult menete. A probléma áthidalható lenne, amennyiben a Központi Okmányiroda és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága megállapodást kötne mozgó okmányirodák rendszeres alkalmazásáról legalább az országos letöltő házakban.

Jelenleg azokban az esetekben, amikor a szabaduló nem rendelkezik érvényes személyi igazolvánnyal, csak abban tudunk neki segíteni, hogy az esetleg ugyancsak hiányzó születési anyakönyvi kivonatát beszerezzük, melynek birtokában egy lépéssel közelebb kerül a személyi igazolvány pótlásához. Ennek különösen azokban az esetekben lehet nagy jelentősége, ha az elítélt születési helye és a szabadulás utáni tartózkodási helye jelentős távolságra van egymástól. 2007-ben azok közül, akiknek nem volt érvényes személyi igazolványa, 58%-nak még születési anyakönyvi kivonata sem volt.

Mind a TAJ kártya, mind az adóigazolvány hiánya meg tudja nehezíteni a szabadulás utáni munkába állást. Az egészségügyi szabályok szigorítása után a TAJ kártya birtoklása önmagában nem jogosít ingyenes orvosi ellátásra, de a munkaszerződések megkötése, a munkavállalók bejelentése, és így az egészségbiztosítási jogviszony keletkezése szempontjából is döntő jelentőségű, hogy a szabaduló rendelkezik-e TAJ kártyával, vagy legalább tudja-e saját társadalombiztosítási azonosító jelét. A szabadulók 42%-ának nem volt TAJ kártyája. A Megyei Egészségbiztosítási Pénztárak mintegy fele nem működik közre a TAJ kártyák szabadulás előtti pótlásában. Ezek a megyei pénztárak az igénylést egy formalevélben utasítják vissza, hivatkozva arra, hogy a fogvatartott a büntetés-végrehajtási intézetben státuszánál fogva jogosult egészségügyi ellátásra, szabadulása után viszont csak biztosítási jogviszony fennállása esetén. Álláspontjuk szerint az elítélt szabadulása után személyesen jogosult a társadalombiztosítási igazolvány igénylésére. Ez az elutasítás az esetek nagy részében plusz 2200 Ft kiadást és legalább félnapnyi sorban állást jelent a szabadulónak.

Nagyjából egybeesik azoknak a köre, akiknek nincs TAJ kártyájuk azokéval, akik nem rendelkeznek adóigazolvánnyal (43%). Az adóigazolványok pótlása az esetek többségében zökkenőmentes. Csak néha érkezik olyan válaszelevél az igénylésre, hogy a pártfogó nem az adóhatóságnál bejelentett állandó meghatalmazott, ezért kéri, hogy az elítélt által saját kezűleg kitöltött, aláírt adatlap és az ugyancsak saját kezűleg megírt költségmentességi kérelem mellé még meghatalmazást is csatoljon, ha az igénylő levelet a pártfogó felügyelő adja postára.

Lakhatás

A szabadulók bejelentett lakcímével kapcsolatos problémák több területen is éreztetik hatásukat. Egyrészt az előbb tárgyalt iratbeszerzéseknél, másrészt az igényelhető segélyek, szociális támogatások, munkaiügyi ellátások szempontjából.

A szabadulók nagy részének (96%) van valamilyen bejelentett lakcíme, de több mint felük nem azon a címen fog tartózkodni szabadulása után. Ezen kívül 39% meg tudja nevezni azt a más címet, ahol szabadulása után lakni fog, de 5%-nál még az is bizonytalan, hogy egyáltalán milyen címen tudnak majd tartózkodni.

A szabadulás utáni tartózkodási hely jellege fontos lehet abból a szempontból, hogy mennyire vannak másokra szorulva a szabadulók.

Csupán 13% rendelkezik saját lakással, és további 6% önkormányzati lakás bérleti jogával. A nagy többség, a szabadulók mintegy háromnegyede rokonoknál (69%), vagy ismerősöknél (6%) lakik a szabadulás utáni időszakban. Az albérletbe és a munkásszállóra szabadulók feltehetőleg azért vannak nagyon kevesen, mert a szabaduláskor nem áll rendelkezésükre olyan mennyiségű pénzösszeg, amely lehetővé tenné számukra azonnal ennek a két lakhatási formának az igénybevételét. Ugyancsak a rokonnál-ismerősnél lakók kategóriáját növelik azok a fogvatartottak, akik nem akarják megosztani a börtönpártfogóval valós tartózkodási lehetőségeiket. Ők lakhatási problémáik orvoslásában nem akarnak segítséget kérni, mert attól tartanak, hogy a segítségkérés kedvezőtlenül befolyásolná a feltételes kedvezményükkel kapcsolatos döntést, vagy attól tartanak, hogy a segítségnyújtás kontrollal jár együtt. Néhányan pedig azért nem osztják meg valós helyzetüket, mert a pártfogó által nyújtott lehetőségeket kevésnek találják, ezért nem látják értelmét a segítségkérésnek.

Családi állapot

A 2007-ben a szabadulók 55%-a egyedülálló volt, 33%-ának volt élettársi kapcsolata és csupán 10 %-a volt házas a szabaduláskor.

46%-uk gyermektelen, 15,5%-nak van egy gyermeke, 17,4%-nak kettő, 11%-nak 3 vagy annál több gyermeke van.³ A gyermekével az elítéltek 60%-a tart kapcsolatot, további 12% kapcsolatot tart a gyermekei közül valamelyikkel, de nem minden gyermekével. 13% nyilatkozott úgy, hogy a büntetés idején ugyan nincs kapcsolata a gyermekével, de szabadulása után nem lesz a kap-

3 Utóbbiakat kedvezőtlenül érinti a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 89. § (1) bekezdése, mely szerint „Az elítélt egy időben két 18 éven aluli és két nagykorú látogatót fogadhat.” Vagyis akinek 3 gyermeke van, nem láthatja egyszerre mindet, hanem döntenie kell arról, hogy melyik kettő legyen, aki bejöhét egyszerre, és ki maradjon otthon. Nem is beszélve arról, hogy a 3 gyermeket egyedül nevelő anya hogyan oldja meg, hogy az otthon maradó 3. gyermekre addig valaki vigyázzon.

csolattartásnak akadálya. Ezt az esetek nagy részében vagy anyagi okokkal magyaráztak, vagy azal, hogy nincs, aki behozza a gyermeket beszélőre, vagy a gyermek nem tudja, hogy valójában büntetést tölt, ezért nem találkoznak ez idő alatt. 5% nyilatkozott úgy, hogy a gyermekével való kapcsolat a büntetés ideje alatt megszakadt, és nincs is remény a kapcsolat helyreállítására.

Kb. a fogvatartottak fele szabadulása után a gyermek anyjával együtt neveli tovább a gyermekeit. 3%-uk számított arra, hogy egyedül neveli tovább a gyermekeket. Ez főként olyan esetekben fordult elő, amikor a gyermek gyermekvédelmi gondoskodásban volt a büntetés idején. 35% esetében a gyermeket az anya vagy más rokon neveli. A fennmaradó esetekben a gyermekek már nagyok voltak, önálló életet éltek.

Azoknak a fogvatartottaknak, akiknek nem volt párkapcsolata szabaduláskor 87%-a nyilatkozott úgy, hogy a bűncselekmény vagy a büntetés miatt szakadt meg a kapcsolatuk, és csupán 13% esetében nem függött össze az ítélettel.

Pénz

A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 124.§ (2) bekezdése értelmében „a teljes munkaidőben foglalkoztatott elítélt részére havi munkadíjként a kifizetés évét megelőző év első napján a munkaviszonyban álló dolgozókra megállapított kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) összegének legalább egyharmada (a továbbiakban: alpmunkadíj) jár.”

„Szabadulás idejére a mindenkori alpmunkadíjnak megfelelő összeget kell tartalékolni, melyet az intézet az elítélt munkába állásától kezdve tíz hónapon át, egyenlő részekben von le. Az alpmunkadíj változása esetén a szabadulásra tartalékolt összeget ugyancsak tíz hónapon át kell kiegészíteni.”⁴

A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ha az elítélt legalább 10 hónapig dolgozott, ez a minimális összeg mindenképpen rendelkezésére áll szabadulásakor. Ha azonban 10 hónapnál kevesebb ideig dolgozott, még ennyi sem.

Nem tartom célravezetőnek ezt a szabályt, mert a letöltött ítélet hosszával semmilyen összefüggést nem keletkeztet a tartalék vonatkozásában. Az, hogy valaki 10 hónap vagy 10 év letöltése után szabadul 20 ezer Ft-tal, egyáltalán nem mindegy.

Bár elvileg az elítéltnak lehetősége van arra, hogy akár teljes keresményét is tartalékolja szabadulása idejére, ez nem jellemző. A keresmény szabadon felhasználható részét a legtöbb esetben elköltik („kiétkezik”). Cigaretta, kávé, tisztasági szerek, édesség, levélpapír, telefonálás viszi el a keresetet. Nagyon kevesen tartalékolnak önként a szabadulásra. Bár a kötelező tartalék mértékének ítéletidőhöz kötése és növelése hátrányosan érintené az elítéltet bent, plusz forrás bevonása nélkül nagyban elősegíthetné a szabadulás utáni beilleszkedést.

A fogvatartottak 36%-ának nem volt pénze, további 5%-uknak a kötelező tartaléknál kevesebb pénze volt a szabaduláskor. Ez vagy abból adódik, hogy nem dolgoztak a büntetés ideje alatt, vagy – a tartalékképzés szabályaira figyelemmel – kevesebb, mint 10 hónapig dolgoztak a büntetésük idején. Bár az adatok szerint 28% a kötelező tartalékkal szabadult, ez sem jelentette minden esetben, hogy valóban 20 ezer Ft körüli összeggel rendelkeztek, mert nem mindenki dolgozott közülük legalább 10 hónapig, illetve sokan közülük évekkorábban dolgoztak utol-

jára, amikor ez az összeg még kisebb volt. Bár a jogszabály rendelkezik a képzett tartalék folyamatos kiegészítéséről, de amennyiben a fogvatartott munkáltatása megszűnik, erre nincs lehetőség. 22% bár több pénzzel rendelkezik, mint a kötelező tartalék, de kevesebbel, mint a minimálbér. Egy havi minimálbérem megfelelő összegnél többel csak 8% szabadult.

Természetesen lehet érvelni azzal, hogy sok esetben van a fogvatartottnak kint tartaléka, amihez hozzá tud nyúlni, de ez a rendszer számára nem látható. Ez azonban saját tapasztalatom szerint csak kevés esetben van valóban így.

Az teszi igazán nehézé a helyzetet, hogy azokban az esetekben, ahol a szabaduló valóban csak annyi pénzzel rendelkezik, amennyivel kilép az intézet kapuján, minimális esélye van arra, hogy jelentősebb támogatást kapjon bármilyen intézménytől. A pártfogói segély 3-5 ezer Ft-os összegével nem sokat segít azon, aki 0-20 ezer Ft-tal szabadul, és nincs mögötte támogató családi háttér. A lakcímproblémából adódóan, illetve az önkormányzatok szűkös anyagi lehetőségei, és néhol előítéletei miatt az önkormányzati átmeneti segély sem elérhető a szabadulók nagy része számára.

A legolcsóbb munkásszálló Budapesten éjszakánként 1300 Ft-ba kerül. Ha a szabaduló ügyei intézéséhez vagy a munkakereséshez szükséges utaztatáshoz BKV jegyet vagy bérletet is vesz, már nem marad pénze élelmiszerre. Ha nincs jegye/bérlete vagy megpróbálja kikerülni az ellenőroket, vagy bemutatja szabadulási igazolását, mivel még személyi igazolványa sincs. Nem hiszem, hogy az ilyen vagy hasonló kezdeti tapasztalatok jó alapot adnak a szabaduló számára az elvárt sikeres reintegrációhoz.

A problémát nagyban orvosolná a tartalékképzési szabályok megváltoztatásán túl a büntetés-végrehajtási intézetekben a munkáltatási lehetőségek növelése. Jelenleg az elítélteknek csak kb. fele jut munkához az intézetekben, és az esetek többségében ők sem dolgoznak az ítéletük alatt végig. A 2007-ben szabadulók 60%-a dolgozott valamikor az ítélete alatt, 40%-ukat munkába se állították. Bár a dolgozók 50%-ánál sikerült csak adatot gyűjteni arra vonatkozóan, hogy mennyi ideig dolgoztak, beszédes lehet, hogy csupán 22% dolgozott végig, vagy majdnem végig az ítélet ideje alatt, 5% pedig kevesebb, mint a büntetés fele alatt.

Összefoglalás

Összegezve tehát a szabadulók nagy többségének helyzete sem az alapvető iratok, sem a lakhatás, sem a családi kapcsolatok, sem a rendelkezésre álló pénz tekintetében nem ad okot bizakodásra.

Ilyen feltételek mellett különösen nagy felelősség hárul a szabadulást előkészítő szakemberekre, mert a visszaesés kockázata magas. Jelentősebb anyagi ráfordítások nélkül csak az elítéltek reintegrációjának szubjektív feltételeit tudjuk erősíteni. Ezt azonban a maslow-i szükséglet-hierarchiát szem előtt tartva önmagában nem tekinthetjük megfelelő megoldásnak a problémára, mert amíg az alapvetőbb szükségletek – mint fiziológiai szükségletek, biztonság, szeretet (másokhoz tartozni, befogadottnak lenni) – nem teljesülnek, addig nem várható el előrelépés a megbecsülés szükséglete (teljesíteni, kompetensnek lenni, elnyemi mások tiszteletét) és az ennél magasabb rendű szükségletek terén.